

مدرسه عالی امام خمینی (ره)

پایان نامه کارشناسی ارشد

گروه فلسفه و کلام

عنوان:

صفات خدا در کلام اسلامی و کلام مسیحی (قرون وسطی)

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین آقای دکتر عباسی (دام عزه)

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین آقای دکتر ابوالفضل کیاشمشکی (دام عزه)

دانش پژوه:

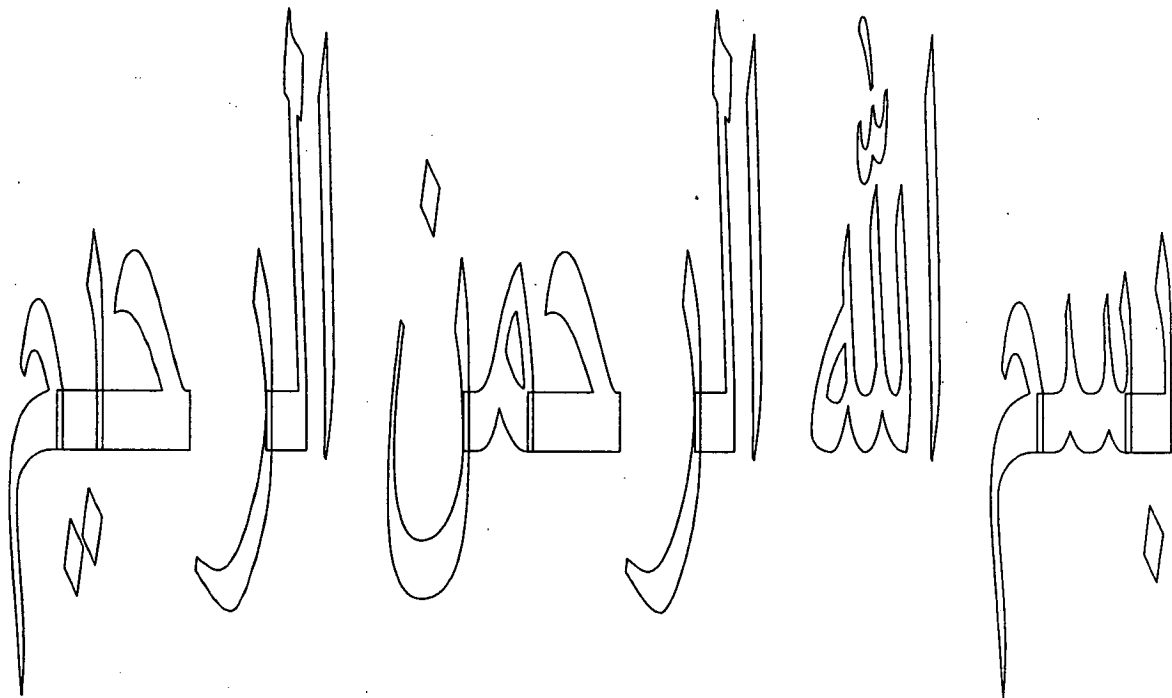
شاهد علی هادی

تیر ماه ۱۳۸۶

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۱۳۱۳

تاریخ ثبت:

چکیده

بحثی که در این رساله بررسی شده است، «صفات خدا در کلام اسلامی و مسیحی (قرون وسطی) است. به این معنی که بحث توصیف در کلام اسلامی و مسیحی چگونه است. دیدگاه های مکاتب مختلف کلام

اسلامی و کلام مسیحی در مورد این بحث چیست؟

معروفترین مکاتب کلام اسلامی معتزله، اشاعره و امامیه می باشد. در این رساله سعی شده است که دیدگاه هر مکتب را از نظر بزرگان آن مکتب بررسی شود.

دیدگاه معتزله که عینیت ذات با صفات باشد، از دیدگاه بزرگان این مکتب استخراج شده است و همچنین ثابت شده که معتزله دو نظریه و دو تفسیر جداگانه درباره عینیت ذات با صفات را مطرح کرده اند که یکی دیدگاه معروف نیابت است و دیگری همان دیدگاهی است که متکلمان امامیه به آن معتقدند که قدما معتزله به این دیدگاه اعتقاد دارند.

مکتب اشاعره نیز معتقد است که صفات خداوند زائد بر ذات اند. البته اشاعره نیز دو تفسیر کلی از این دیدگاه ارائه داده اند. بعضی از بزرگان اشاعره بر تعدد قدما اعتقاد دارند بعضی ها سعی می کنند ثابت کنند که لازمه نظر اشاعره تعدد قدما نیست.

مکتب امامیه نیز صفت را مفهومی می داند که ذهن انسان از کمالات یک شیء استنباط می کند و معتقدند که صفات خداوند مصداقاً عین ذات خداوند اند و تغایر صرفاً مفهومی است نه مصداقی.

در کلام مسیحی هرچند درباره صفات خداوند دیدگاه هایی مانند دیدگاه های بزرگان کلام اسلامی مطرح شده اند و درباره صفات خداوند تشابهات زیادی بین دو دین است ولی در صفت توحید که مهمترین وصف خداوند است کاملاً از یکدیگر متمایز اند. چون متکلمان مسیحی در عین حالی که بر وحدت خدا

معتقدند ، خدا را یک ذات در سه شخص می دانند. آنها معتقدند که ذات خداوند یکی است که در سه

شخص ظهور نموده است و پدر ، پسر و روح القدس این سه شخص یا سه اقنوم اند.

SUMMARY

THE ATTRIBUTES OF GOD IN ISLAMIC AND CHRISTIAN THEOLOGY

In this thesis we discussed the attribute of God in the view of Islamic theology and Christian theology. In Islamic theology there are three well known faiths i.e. Moathasila, Ashaira and Imamia. In it we tried to put forward the attributes of God in the view of great ones of these creeds. Moathasila believe that the attributes of God is God itself and we took out this belief from the theory of their great ones and we explained the two interpretation of the Moathasila in this view.

Ashaira believe that the attributes of God is not essence but two different things. In Ashaira there is also explanation of their interpretation.

Imamia's saying is, "an attribute is a concept which a human brain can take out from the perfection of a thing and the attributes of God is essence. Although there is similarity in Islamic theology and Christian theology but the great difference is the trinity because Christian believes in trinity and the Islamic theology rejects it.

تقدیم

این هدیه ناقابل را تقدیم می‌کنم به پیشگاه مقدس حضرت ولی عصر (عج) و والدین فداکار و دلسوزم که مشکلات عدیده‌ای را برجان خریدند تا حقیر بتوانم در راه علم و حکمت کوشا باشم.

شاهد علی هادی

مدرسه عالی امام خمینی (قدس سره)

تشکر و سپاس

تشکر فراوان دارم از اساتید محترم و مکرم که در راه علم و معرفت راهنمای حقیر بوده اند خصوصاً جناب حجة الاسلام و المسلمین آقای علی نامدار و همچنین تشکر و سپاس فراوان از استاد راهنما جناب آقای دکتر علی عباسی و مشاور بنده که با مشاوره های گرانقدر خود بر بهتر شدن این اثر ، تأثیر فراوانی داشته جناب آقای دکتر ابوالفضل کیاشمشکی و همچنین مدیر مدرسه عالی امام خمینی (ره) آقای هاشمیان و مدیر مرکز جهانی علوم اسلامی جناب آقای دکتر اعرافی و همه افرادی که در برای پیشرفت ما زحمات فراوانی را متحمل شده اند.

فهرست عناوین

شماره صفحه	فهرست مطالب
۱	بخش اول: کلیات
۱	بیان مسئله
۲	پیشینه تحقیق
۳	روش تحقیق
۳	اهمیت تحقیق
۴	هدف تحقیق
۴	فرضیه
۵	تعریف واژگان / اصطلاحات
۶	بخش دوم: کلام اسلامی
۶	مقدمه
۱۲	مدخل
۱۳	مشکل اساسی در صفات
۱۶	فصل اول: معتزله
۱۶	صفات خداوند از دیدگاه بزرگان معتزله
۱۶	واصل بن عطا و انکار صفات خداوند

- ۱۸ نقد و بررسی دیدگاه واصل بن عطا
- ۱۹ علل انکار واصل بن عطا از صفات خداوند
- ۲۰ دیدگاه ابوالهذیل علف
- ۲۲ نقد و بررسی دیدگاه ابوالهذیل علف
- ۲۳ دیدگاه نظام بصری
- ۲۴ فرق بین ذات و صفات از دیدگاه نظام بصری
- ۲۵ نقد و بررسی دیدگاه نظام بصری
- ۲۷ دیدگاه ابوعلی جبائی
- ۲۸ نقد و بررسی دیدگاه ابوعلی جبائی
- ۳۰ دیدگاه ابو هاشم جبائی
- ۳۲ نقد و بررسی دیدگاه ابو هاشم جبائی
- ۳۳ دیدگاه قاضی عبدالجبار معتزلی
- ۳۶ نقد و بررسی دیدگاه قاضی عبدالجبار معتزلی
- ۳۷ دلایل معتزله بر عدم زیادت صفات بر ذات
- ۴۰ نقد و بررسی دلایل معتزله
- ۴۱ خلاصه دیدگاه معتزله
- ۴۳ فصل دوم : اشاعره
- ۴۳ دیدگاه ابوالحسن اشعری درباره صفات خداوند

۴۵	دلیل اول ابوالحسن اشعری بر زیادت صفات
۴۵	نقد و بررسی دلیل اول
۴۶	دلیل دوم ابوالحسن اشعری بر زیادت صفات
۴۷	نقد و بررسی دلیل دوم
۴۸	دیدگاه باقلانی در رابطه با صفات
۴۸	رابطه میان صفات و ذات
۵۱	صفات خداوند از دیدگاه باقلانی
۵۱	صفات ذات
۵۳	صفات فعل
۵۴	رابطه صفات با ذات
۵۵	دیدگاه امام الحرمین جوینی درباره صفات
۵۸	دیدگاه امام غزالی
۵۹	صفات از دیدگاه غزالی
۶۲	قدمت صفات خداوند
۶۳	دیدگاه شهرستانی
۶۵	صفات از دیدگاه شهرستانی
۶۸	دیدگاه فخر رازی
۷۱	دلایل فخر رازی بر زیادت صفات

۷۳	دیدگاه تفتازانی
۷۶	نقد و بررسی دلایل تفتازانی
۷۹	فصل سوم: امامیه
۷۹	شیخ صدوق
۸۰	دیدگاه شیخ صدوق درباره صفات
۸۱	شیخ صدوق و عینیت ذات با صفات
۸۳	صفات ذات و صفات فعل
۸۴	شیخ مفید
۸۵	معنای صفت از دیدگاه شیخ مفید
۸۶	صفات از دیدگاه شیخ مفید
۸۷	شیخ طوسی
۸۸	صفات از دیدگاه شیخ طوسی
۹۰	مطلق بودن اوصاف خداوند
۹۱	خواجه نصیر الدین طوسی
۹۲	صفات خدا از دیدگاه خواجه نصیر
۹۳	صفات ثبوتیه و سلبيه
۹۵	ابن میثم بحرانی
۹۵	معنا شناسی اوصاف

۹۶	صفات از دیدگاه ابن میثم
۹۷	تقسیم صفات از دیدگاه ابن میثم
۹۹	علامه حلّی
۹۹	معنا شناسی اوصاف
۱۰۰	صفات ذاتی خداوند از دیدگاه علامه
۱۰۱	قدرت خداوند بر افعال انسان
۱۰۲	علم خداوند به معدوم
۱۰۴	قطب الدین رازی
۱۰۴	قطب الدین و نفی تشبیه
۱۰۶	دیدگاه قطب الدین درباره صفات خدا
۱۰۸	فاضل مقداد سیوری
۱۰۸	معنا شناسی اوصاف
۱۰۹	معانی ثابتة و احوال
۱۱۱	اراده خداوند
۱۱۴	بخش سوم : کلام مسیحی
۱۱۴	مکتب کاپادوکیه
۱۱۴	صفات خدا از دیدگاه بازیلوس
۱۱۶	تثلیث از دیدگاه بازیلوس

۱۱۸	گرگوریوس نازیانزوسی
۱۱۸	خداشناسی از دیدگاه نازیانزوسی
۱۱۹	تثلیث
۱۲۰	گرگوریوس نیسایی
۱۲۱	دیونسیوس مجعول
۱۲۲	خداشناسی از منظر دیونسیوس
۱۲۷	آگوستین
۱۲۷	صفات از دیدگاه آگوستین
۱۲۹	تثلیث از دیدگاه آگوستین
۱۳۲	بوئتیوس
۱۳۲	خداشناسی از دیدگاه بوئتیوس
۱۳۴	صفات خدا از دیدگاه بوئتیوس
۱۳۵	علم خدا و اختیار انسان
۱۳۶	مسئله شرور
۱۳۸	تثلیث از دیدگاه بوئتیوس
۱۴۰	جان اسکات اوریگن
۱۴۰	صفات خدا از دیدگاه اسکات
۱۴۲	جان اسکات و تثلیث

۱۴۳	توماس اکوئیناس
۱۴۴	معنا شناسی اوصاف
۱۴۵	نفی اشتراک معنوی
۱۴۶	نفی اشتراک لفظی
۱۴۷	نظریه تمثیل
۱۴۹	علم ما و خدا
۱۵۰	علم خداوند
۱۵۱	وحدت خداوند
۱۵۲	تثلیث از دیدگاه توماس
۱۵۵	نتیجه گیری ، جمع بندی و مقایسه
۱۵۵	دیدگاه معتزله
۱۶۱	دیدگاه اشاعره
۱۶۶	دیدگاه امامیه
۱۷۰	مقایسه دیدگاه های معتزله ، اشاعره و امامیه
۱۷۲	معتزله و امامیه
۱۷۴	دیدگاه متکلمان مسیحی
۱۸۰	صفات خداوند از دیدگاه متکلمان مسیحی
۱۸۱	تثلیث از دیدگاه متکلمان مسیحی

۱۸۲

صفات خدا از دیدگاه کلام اسلامی و کلام مسیحی

۱۸۴

منابع

باسمه تعالی

موضوع: صفات خدا در کلام اسلامی و کلام مسیحی (قرون وسطی)

بخش اول: کلیات

بیان مسئله:

وظیفه علم کلام تبیین، اثبات و دفاع از اعتقادات دینی است (هر دینی که باشد) و در مباحث علم کلام بحث خداشناسی جایگاه ویژه ای دارد به نحوی که همه مباحث حول آن می چرخد و اگر این بحث تضعیف شد، مباحث دیگر علم کلام نیز تضعیف خواهد شد چون این بحث مبنا و بنیاد مباحث دیگر است. ادیان مختلف در اینکه خداوند متعال وجود دارد، اختلافی ندارند بلکه اختلاف آنها در این است که خداوند چگونه است T و چه صفاتی دارد؟ برای همین است که از زمانهای قدیم این بحث (بحث صفات) مورد توجه دانشمندان ادیان مختلف بوده است و دانشمندان دیدگاه های متفاوتی در این باره ابراز داشته اند و سوالات گوناگونی را مطرح کرده اند.

یکی از مباحثی که مورد سؤال دانشمندان قرار گرفت، صفات خدا بود. که اساساً می توان خدا را توصیف کرد؟ چگونه می توان در آستان او، که منزّه از زمان و مکان و جهت است، ایستاد و اعتراف نمود؟ چگونه می توان با چنین موجود نامرئی برتر از زمان و مکان سخن گفت؟ نزدیک شدن به او یا دور شدن از او چه معنایی دارد؟ و بالاخره چگونه می توان با او ارتباط برقرار کرد؟ این سؤال اول و اصلی آنها بود و به خیال خودشان، اگر این سؤال بی جواب می ماند دیگر جایی برای مطرح کردن دیگر مباحث اوصاف شناسی باقی نمی ماند. چون وقتی که صفات خدا بی معنی و غیرقابل درک می شد دیگر مجالی برای تک تک اوصاف الهی نمی ماند. ولی شکاکیت آنها به همین جا پایان نپذیرفت بلکه قدم بعدی را نیز برداشتند و گفتند که: اگر گفتیم که می توان خدا را توصیف کرد، صفات او به چه کیفیتی خواهد بود؟ اینجا به یک

مسئله مهم دیگری بر می خوریم و آن اینکه بعضی از الفاظی که در متون دینی برای صفات خدا به کار رفته مشترک بین خدا و انسان است. مثل «عالم»، که هم برای خدا به کار می رود و هم برای انسان و یا «قادر»، که هم برای خدا به کار می رود و هم برای انسان و همچنین اوصاف دیگر..... مشکلی که در اینجا وجود دارد این است که معنای دقیق این صفات چیست؟ آیا این صفات هم برای خدا و هم برای انسان به یک معنی اطلاق می شود؟ به عبارت دیگر آیا این الفاظ برای خدا و انسان به نحو اشتراک لفظی به کار می رود و یا به عنوان اشتراک معنوی؟ اگر به عنوان اشتراک لفظی باشد و هر کدام به معنایی دلالت کند آیا بین دو معنا تباین وجود دارد. اگر متباین باشد چگونه ما معنای اوصاف الهی را درک می کنیم؟ و اگر به عنوان اشتراک معنوی باشد آیا لازمه اش انسانوارانگاری خدا نیست؟ تکلیف اوصاف مشترک بین خدا و انسان چیست؟ چگونه می توانیم اینها را حل کنیم؟

خلاصه اینکه: آیا می توان خدا را توصیف کرد؟ اگر می توان ، به چه کیفیتی؟ این بحثی است که ما در این رساله دنبال می کنیم و سعی داریم که به تمام جوانب آن نگاه کرده تحلیل دقیق از آن را ارائه دهیم.

پیشینه تحقیق:

بحث خداشناسی از قدیمی ترین ابחائی است که بشر با آن سروکار داشته و ادیان و مذاهب مختلف تصاویر گوناگونی از آن ارائه داده اند. ولی همه آنها در یک چیز مشترک بودند و آن اعتقاد به وجود خداوند است. آنها معتقد بودند که خداوند متعال وجود دارد ولی آنچه مورد اختلاف و افتراق واقع شد، اوصاف خداوند است که هر یک از ادیان موجود، تصور خاصی از خداوند ارائه نموده اند. برای همین این بحث مورد توجه دانشمندان بوده است. خصوصاً در ادیان ابراهیمی این بحث نمود بیشتری پیدا کرده بود. در مسیحیت و

اسلام نیز این بحث از همان اوائل مورد توجه بوده و دانشمندان بحث های زیادی در این باره ایراد نموده اند.

ولی آنچه قابل توجه است اینکه این بحث به صورتی که در رساله حاضر مطرح شده است، مورد توجه واقع نشده است. هر چند بحثهای جسته و گریخته درباره این موضوع مطرح شده است ولی تا آنجائی که نویسنده اطلاع دارد تا کنون تحقیق مستقلی به این موضوع اختصاص داده نشده است. و ظاهراً این اولین تحقیق مستقلی است که در این موضوع ارائه می شود.

روش تحقیق:

روش تحقیق را از لحاظی به دو قسم تقسیم می کند. موضوعی و مسئله ای ، روش این تحقیق مسئله ای است یعنی یک مسئله (صفات خداوند در کلام اسلام و کلام مسیحی (قرون وسطی) را بررسی می کند و این مسئله را از منظر مکاتب معروف کلام اسلامی و بزرگان کلام مسیحی در قرون وسطی بررسی خواهیم کرد. سعی خواهیم کرد که این مسئله را از منظر بزرگان این مکاتب و از منابع اصیل این مکاتب به بحث بگذاریم.

اهمیت تحقیق:

امروزه تطبیق و مقایسه موضوعات از دیدگاه مکاتب مختلف حائز اهمیت است. چون هم زمینه های هم اندیشی و هم فکری را هموار می کند، هم نقاط قوت و ضعف را در مقابل دیگران نشان می دهد و محققین می توانند برای رشد مکتب خود از آن نقاط استفاده کنند.

اضافه بر این موضوع رساله حاضر مقایسه دیدگاه های کلام اسلامی و مسیحی است که در حال حاضر مقایسه و تطبیق دیدگاه های این دو دین بزرگ از اهمیت ویژه ای برخوردار است و می تواند همفکری هرچه بیشتر را باعث شود.

هدف تحقیق:

اشاره شد که تا آنجائی که نویسنده اطلاع دارد این اولین تحقیق مستقلی درباره مقایسه و تطبیق صفات خداوند در اسلام و مسیحیت است. برای همین یکی از اهداف این تحقیق تبیین دیدگاههای مذاهب مشهور کلامی در کلام اسلامی و کلام مسیحی است. و سعی خواهیم کرد که این دیدگاهها را از کلمات بزرگان مکاتب کلامی این مذاهب و ادیان استخراج نموده در دید اندیشمندان قرار دهیم. علاوه بر این سعی خواهیم کرد که اصول و نظریات اصلی مذاهب را با نگاهی دقیق استخراج کرده و دقایق و لطایف معارف اسلامی را با وضوح هرچه تمامتر تبیین نمایم. از دیگر اهداف این رساله گردآوری مهمترین دیدگاه های بزرگان مکاتب مختلف کلام اسلامی و کلام مسیحی در مورد صفات خداوند متعال است.

فرضیه:

توصیف خداوند در کلام اسلامی ممکن شمرده شده و تعطیل و تشبیه خداوند رد شده است. ولی در کلام مسیحی برخی صفاتی که اشعار به تشبیه و تجسیم خداوند دارد، پذیرفته شده است.

تعریف واژگان/اصطلاحات

صفت: مراد از صفت مشتقات است و مبادی مستقات در کلام معنی خوانده می شود. بنا بر این علم و قدرت معنا و عالم و قادر صفات اند. به عبارت دیگر هر گاه ذات و ماهیت را از این جهت که موصوف به وصف یا معنای خاص در نظر بگیریم، واژه صفت به کار می رود.

فرق صفت با اسم آن است که صفت بز خصوصیتی که در ذات است، دلالت می کند درحالیکه اسم بر خود ذات دلالت می کند.

تشبیه: مراد از تشبیه در بحث صفات آن است که خداوند متعال را با انسان تشبیه کنیم و اوصاف الهی را مانند اوصاف انسان بدانیم به نحوی که شباهت خدا و انسان لازم آید. به عبارت دیگر خداوند را به نحوی وصف نمائیم که انسانوارانگاری خداوند لازم آید.

تنزیه: منظور از تنزیه آن است که ما در عین حال که عقول انسانها را در حد وسعت خود قادر بر شناخت خداوند بدانیم ولی خداوند را منزله از صفاتی بدانیم که لازمه آن تشبیه خالق به مخلوق باشد. به تعبیر دیگر سلب صفات خلق از خالق را تنزیه می نامند.

تعطیل: مقصود از تعطیل در بحثهای خداشناسی تعطیل عقول از شناخت خداوند متعال می باشد به این معنی که معتقد شویم به این که عقل انسان نمی تواند خداوند را بشناسد. بنا بر این نباید درباره خداوند به بحث و نظر پرداخت چون او بالاتر از عقول انسانها است و عقول ما توان درک او را ندارند پس بحث، فکر و نظر درباره او راهی به جز گمراهی ندارد.